Włodzimierz TŁUCHOWSKI
Akademia Ekonomiczna w Poznaniu
Andrzej SZCZODRY
Przedsiębiorstwo Połowów Dalekomorskich
i Usług Rybackich „Odra" w Świnoujściu

WYKORZYSTANIE DALEKOMORSKIEJ FLOTY POŁOWOWEJ W LATACH 1980–1985

Jednym z podstawowych warunków ograniczających rozwój gospodarczy jest szybko postępujący proces dekapitalizacji środków trwałych. W tej sytuacji, szczególnego znaczenia nabierają następujące problemy: ocena stanu technicznego środków trwałych i ich wykorzystania oraz potrzeby i możliwości ich odnowienia.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest badanie i ocena wykorzystania dalekomorskiej floty połowowej w latach 1980-1985. Dla ilustracji niektórych zjawisk posłużono się danymi zaczerpniętymi z Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich „ODRA" w Świnoujściu.

Głównym celem jest ukazanie realizowanych przez przedsiębiorstwa dalekomorskie kierunków intensyfikacji oraz ich wpływu na wykorzystanie i efektywność floty połowowej. Zmierza ono także do pokazania rozmiaru potrzeb odnowienia floty i możliwości ich zaspokojenia przez przedsiębiorstwa.

Niewielka objętość niniejszego opracowania nie pozwala na wszechstronne i wnikliwe przedstawienie wszystkich zagadnień dotyczących omawianej problematyki. Dlatego też omówiono w nim sposób syntetyczny tylko najważniejsze aspekty przedmiotu badań. Biorąc to pod uwagę, przedstawiono najpierw uwarunkowania prawno-ekonomiczne działalności przedsiębiorstw, mające bezpośredni wpływ na wykorzystanie floty połowowej. Następnie zanalizowano strukturę i stan techniczny majątku trwałego. W dalszej części scharakteryzowano główne kierunki intensyfikacji wykorzystania floty oraz dokonano oceny wpływu podjętych działań na gospodarowanie majątkiem trwałym. W ostatnim fragmencie pracy zaprezentowano potrzeby i możliwości odnowienia floty połowowej, wskazując na występujące ograniczenia i uwarunkowania w tym zakresie.

UWARUNKOWANIA PRAWNO-EKONOMICZNE DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW DALEKOMORSKICH

Rozwiązania systemu ekonomiczno-finansowego i ich wpływ na sposób funkcjonowania przedsiębiorstw

Rozwiązania systemu ekonomiczno-finansowego wynikają z ogólnych zasad reformy gospodarczej, jednak decydujący wpływ na sposób funkcjonowania przedsiębiorstw mają instrumenty określone przez politykę państwa i zakres powiązań z zagranicą.

Gospodarka rybna wchodzi w skład kompleksu żywnościowego i jest dotowana przez państwo. Polityka państwa w tym zakresie zmierza do zwiększenia udziału spożycia ryb w strukturze konsumpcji żywności, co jest podyktowane następującymi względami:

- dążeniem do zneutralizowania stale wzrastającego popytu na przetwory mięsne (przy ograniczonej możliwości zwiększenia ich podaży),
- niższymi kosztami pozyskania białka rybnego[1)],
- dużymi walorami odżywczymi i zdrowotnymi ryb i ich przetworów.

Wymienione przesłanki polityki państwa decydowały o poziomie cen ryb i ich przetworów - znacznie niższych od poziomu kosztów pozyskania i przetworzenia surowca.

Zakładane cele tej polityki zostały w znacznym stopniu osiągnięte. Umożliwiło to stopniowe obniżanie stopy dotacji z 200%pod koniec lat 60-tych do 40% w 1985 roku.

Wielce dyskusyjnym problemem był i jest nadal mechanizm dotowania, który wywiera decydujący wpływ na sposób gospodarowania przedsiębiorstw i ich ocenę. Dotychczasowy mechanizm ma w praktyce charakter uznaniowy, sprowadzający się do wyrównania przedsiębiorstwu ujemnej akumulacji i określenia kwoty umownego zysku. Takie działania nie wymuszają proefektywnościowych zachowań przedsiębiorstw. Konsekwencją takiego rozwiązania jest premiowanie przedsiębiorstw osiągających gorsze wyniki działalności gospodarczej, kosztem dobrze gospodarujących.

Przedstawiony sposób dotowania nie pozwala na pełną ocenę efektywności gospodarowania czynnikami produkcji, w szczególności uniemożliwia zastosowanie miernika rentowności majątku trwałego, ponieważ osiągana rentowność jest wynikiem przetargów pomiędzy organem założycielskim a grupą przedsiębiorstw w branży.

Dodatkowym czynnikiem, komplikującym taką ocenę jest brak powiązań pomiędzy systemem cen, wg których ustalana jest wartość produkcji (90% ceny regulowane), a cenami kształtującymi koszty własnej produkcji (100% ceny umowne).

---

1) Z badań przeprowadzonych przez Akademię Rolniczą w Szczecinie wynika, że koszt pozyskania 1 kg białka rybnego jest o 30% niższy od kosztu pozyskania 1 kg białka zwierzęcego.

Drugą bardzo ważną cechą funkcjonowania przedsiębiorstw dalekomorskich jest szeroki zakres powiązań z zagranicą. Spowodowało to konieczność wprowadzenia specyficznego, wyjątkowego w skali gospodarki narodowej, systemu rozliczeń dewizowych z kontrahentami zagranicznymi, polegającego na swobodnym dysponowaniu wygospodarowanymi środkami dewizowymi w sferze działalności eksploatacyjnej i pozyskiwaniu surowca.

Sytuacja prawno-ekonomiczna na łowiskach światowych

Sytuacja prawno-ekonomiczna na łowiskach światowych, w ostatnich kilkunastu latach, niezwykle się skomplikowała, co dla takich państw jak Polska, w których udział połowów dalekomorskich stanowi 2/3 ogólnej wielkości połowów, ma szczególne znaczenie.

W latach 1975-1980 większość państw Trzeciego Świata, a w ślad za nimi państwa Ameryki Północnej i EWG wprowadziły tzw. strefy wyłączności, obejmujące obszar od 200 do 300 mil morskich od wybrzeży. Biorąc pod uwagę, że najbogatsze łowiska (tzw. szelfowe) znajdują się w tych strefach, polskie rybołówstwo dalekomorskie pozbawione zostało bezpośredniego dostępu do tradycyjnych i wysokowydajnych łowisk. Mogło to mieć bezpośredni wpływ na obniżenie wskaźnika wykorzystania floty i jej efektywność. W tej sytuacji przedsiębiorstwa zmuszone były do podjęcia działań zmierzających do uzyskania możliwości prowadzenia połowów w zastrzeżonych strefach na warunkach określonych przez dane państwa oraz poszukiwania nowych łowisk poza strefami jurysdykcji tych państw.

STRUKTURA ŚRODKÓW TRWAŁYCH I STOPIEŃ ICH ZUŻYCIA

Przedsiębiorstwa połowów dalekomorskich posiadają majątek trwały o dużej wartości. Decydującą pozycją w strukturze majątku trwałego jest flota połowowa, której udział wynosi około 80%.

W związku z zakończeniem w końcu lat 70-tych procesu restytucji floty, udział jej w strukturze majątku przedsiębiorstw dalekomorskich systematycznie maleje. Ilustrację tego zjawiska w odniesieniu do Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich „ODRA" stanowi tabela 1.

Niepokojącym zjawiskiem jest wysoki stopień zużycia majątku trwałego, w tym przede wszystkim floty połowowej. Stopień zużycia niektórych typów statków jest tak poważny, że w najbliższej przyszłości spowoduje znaczne obniżenie zdolności połowowej floty. Przykładowo, średni stopień zużycia statków popularnej serii B-20 i B-23 przekroczył 80%.

Tabela 1

Udział floty rybackiej w wartości brutto środków trwałych w latach 1980-1985

Rok	Wartość brutto środków trwałych (mln zł)	Wartość brutto floty rybackiej (mln zł)	Udział floty rybackiej w wartości śr. trwałych (%)
1980	7 212 208	6 032 754	83,6
1981	6 457 904	5 261 462	81,5
1982	6 479 261	5 264 430	81,3
1983	17 124 897	12 227 153	71,4
1984	17 157 633	12 235 860	71,3
1985	17 155 027	12 259 991	71,5

Ź r ó d ł o: Opracowania własne na podstawie danych zebranych w przedsiębiorstwie.

KIERUNKI INTENSYFIKACJI WYKORZYSTANIA FLOTY POŁOWOWEJ

Sytuacja prawno-ekonomiczna na łowiskach światowych oraz postępujący proces dekapitalizacji floty zmusił przedsiębiorstwa dalekomorskie do podjęcia działań zapobiegających potencjalnemu obniżaniu się stopnia wykorzystania i efektywności floty.

Sprawą najistotniejszą, z punktu widzenia działalności przedsiębiorstw, było zabezpieczenie możliwości dokonywania połowów. Wiązało się to z uregulowaniem form i zakresu dostępu do tradycyjnych łowisk, jak również określeniem nowych - wydajnych rejonów połowowych.

W zakresie korzystania z łowisk tradycyjnych, zawarto odpowiednie umowy licencyjne na połowy własne z takimi państwami jak USA i Kanada. W coraz większym zakresie wprowadzano umowy kooperacyjne dotyczące skupu surowca na morzu od rybaków angielskich, duńskich, norweskich, szwedzkich, amerykańskich, a także podjęto próby tworzenia spółek rybackich z Peru, Senegalem i Angolą.

Wprowadzenie restrykcji ekonomicznych przez Stany Zjednoczone spowodowało utratę dostępu do łowisk płn.-wsch. Pacyfiku, gdzie skoncentrowana była znaczna liczba trawlerów. W tej niezwykle trudnej sytuacji zaistniała konieczność nagłego przemieszczenia floty w inne rejony. Wbrew pesymistycznym przewidywaniom wyniki połowowe uzyskane w rejonie Falklandów oraz na otwartych wodach łowisk południowoamerykańskich okazały się nadspodziewanie dobre. Szczególnie korzystne wyniki osiągnięto przy połowach kalmarów (Falklandy).

Umowy kooperacyjne dotyczyły zakupów surowca rybnego szczególnie poszukiwanego na rynku krajowym (śledź, makrela, mintaj). W latach

1980-1985 wielkość pozyskiwanego w ten sposób surowca systematycznie wzrasta i pod koniec badanego okresu osiągnęła 83592 tony.

Podjęte przez zainteresowane strony próby zawiązania spółek rybackich nie przyniosły spodziewanych efektów i zostały praktycznie zaniechane. Główną przyczyną była niesolidność partnerów z państw Trzeciego Świata.

Omówione wyżej działania miały bezpośredni wpływ na odpowiednie przystosowanie floty do nowych warunków techniczno-eksploatacyjnych połowów.

Konieczność zastosowania do połowów kalmarów nowej techniki połowowej oraz szerszy zakres zakupów kooperacyjnych umożliwiły wykorzystanie najstarszych jednostek (B-20, B-23 i B-18). Jednostki te, ze względu na małą moc silnika oraz ogólne obniżenie parametrów technicznych spowodowanych wysokim stopniem zużycia, nie były w stanie prowadzić połowów metodą tradycyjną (połowy rufowe).

W przypadku połowów kalmarów dokonano gruntownego przezbrojenia statków na wędy kalmarowe i silne oświetlenie. Natomiast statki przeznaczone do prowadzenia skupu kooperacyjnego zostały wyposażone w dodatkowe urządzenia przetwórcze.

Prowadzenie połowów na wodach otwartych, na których ryba występuje w mniejszych skupiskach i na większych głębokościach, wymagało zastosowania nowych technik połowów trałowych (nowe typy rozpornic), nowych typów sieci oraz nowocześniejszych urządzeń radiolokacyjnych (echosondy kolorowe).

Innymi kierunkami działania na rzecz poprawy efektywności floty była modernizacja i zwiększenie stopnia umaszynowienia przetwórstwa na statkach. Do najistotniejszych należy zaliczyć:

- wprowadzenie nowych, wysokowydajnych maszyn przetwórczych Firmy Baader, co pozwoliło zwiększyć na niektórych typach statków wydajność przetwórstwa o około 20%[2],
- zastosowanie tzw. łyżki kalmarowej, które umożliwiło wzrost produkcji tub kalmarowych o ponad 50%[3],
- zwiększenie zdolności zamrażalniczych poprzez zainstalowanie dodatkowych szaf zamrażalniczych.

Modernizacja i zwiększenie umaszynowienia doprowadziły do ukształtowania korzystniejszej struktury produkcji, a tym samym lepszego wykorzystania surowca.

Przedsiębiorstwa wprowadziły także szereg usprawnień organizacyjnych mających na celu poprawę wykorzystania czasu pracy floty. Do najważniejszych przedsięwzięć w tym zakresie należały: zmiana organizacji wymiany załóg na statkach i przeprowadzanie remontów statków za granicą.

Istotą zmian w organizacji wymian załóg jest dokonywanie ich drogą lotniczą, co z rocznego bilansu czasu pracy statku eliminuje czas prze-

---

[2] Porównując wydajności połowowe trawlerów danego typu na łowiskach płn.-wsch. Pacyfiku w analogicznych okresach połowowych.

[3] Łyżka kalmarowa została opatentowana przez zespół pracowników PPIUR „ODRA" w Świnoujściu.

znaczony na podróż z łowiska do portu i z powrotem (w przypadku łowisk płn.-wsch. Pacyfiku oszczędność wynosi średnio około 76 dni i odpowiednio dla łowisk płd.-wsch. Atlantyku około 60 dni).

Prowadzenie remontów statków za granicą umożliwia skrócenie cyklu remontowego średnio o 1/3 oraz zmniejszenie kosztów remontów średnio o 75%.

WPŁYW PODJĘTYCH DZIAŁAŃ NA WYKORZYSTANIE I EFEKTYWNOŚĆ FLOTY

Przedstawione wyżej kierunki działań zmierzały do intensyfikacji wykorzystania floty połowowej oraz zwiększenia jej efektywności.

Ocena wykorzystania floty połowowej

Do działań o charakterze ekstensywnym, związanych z wykorzystaniem czasu pracy floty, zaliczyć należy przede wszystkim skrócenie czasu trwania remontów i wymian przy jednoczesnym zwiększeniu ilości dni możliwych do wykorzystania na prowadzenie połowów. Ocenę wykorzystania czasu pracy floty umożliwiają:

a) wskaźnik intensywności połowowej - wykorzystania dni w morzu na dni połowowe,

b) wskaźnik gotowości technicznej.

Analizując wskaźniki gotowości technicznej za dany okres należy pamiętać, że:

- remonty kapitalne, których czas trwania w decydujący sposób kształtuje wysokość wskaźnika, odbywają się co 4-5 lat, w związku z czym poszczególne lata mogą różnić się pod względem ilości przeprowadzonych remontów, a tym samym ilości dni remontowych,
- każdy kolejny remont kapitalny wykonywany w warunkach porównywalnych trwa o 15-20% dłużej od poprzedniego (szerszy zakres prac).

Tabela 2

Kształtowanie się wskaźników gotowości technicznej i intensywności połowowej w PPDiUR „ODRA" w latach 1980-1985

Rok	Wskaźnik gotowości technicznej	Wskaźnik intensywności połowowej
1980	72,9	67,1
1981	71,7	68,0
1982	66,3	67,4
1983	72,5	69,6
1984	68,3	70,4
1985	65,6	70,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zebranych w przedsiębiorstwie.

Biorąc pod uwagę proces starzenia się floty oraz konieczność dokonywania ciągłych przemieszczeń statków między poszczególnymi rejonami połowowymi, osiągnięte w latach 1980-1985 wskaźniki gotowości technicznej i intensywności połowowej należy ocenić jako dobre.

Podstawowym czynnikiem, który przyczynił się do względnego ustabilizowania wskaźnika gotowości technicznej, było przyjęcie zasady przeprowadzenia remontów statków w stoczniach zagranicznych. Natomiast na pomyślne ukształtowanie się wskaźników intensywności połowowej decydujący wpływ miała zmiana organizacji wymian, znacznie skracających przeciętny czas podróży statku z łowiska do portu wymiany i z powrotem.

Do działań o charakterze intensywnym należy zaliczyć:

- wprowadzenie nowych technik połowowych (wędy kalmarowe),
- większe umaszynowienie przetwórstwa na statku,
- wprowadzenie nowych technologii przetwórczych (ikra mintajowa, tuby kalmarowe),
- unowocześnienie sprzętu połowowego (przystosowanie do połowów na wodach głębokich).

Efekty tego typu działań są trudne do zmierzenia, ponieważ:

- w przypadku zastosowania mierników ilościowych pomija się efekty wynikające ze zmiany struktury produkcji na bardziej pracochłonną,
- w przypadku zastosowania mierników wartościowych, nie można wyodrębnić efektów działań ekstensywnych, przez co wynik jest zawyżony.

Pomijając jednak wymienione ograniczenia wydaje się, że najlepszym miernikiem oceny działań o charakterze intensywnym jest wielkość połowów własnych w przeliczeniu na 1 dzień połowowy. Przykładowo, w PPDiUR „ODRA" miernik ten wzrósł z 30,3 ton na dobę połowową w 1980 roku do 34,4 w 1985 roku. W przypadku niektórych typów trawlerów wynik ten był relatywnie wyższy, np. dla trawlerów typu B-20 wyniósł odpowiednio 5 i 13,7 ton na dobę połowową (efekt przezbrojenia wysłużonych trawlerów B-20 do połowów kalmarów). Zwiększenie w ciągu 6 lat o ponad 10% przeciętnego wskaźnika wydajności połowowej jest w kontekście bardzo poważnych perturbacji polityczno-prawnych panujących na łowiskach światowych, dużym sukcesem przedsiębiorstwa.

E f e k t y w n o ś ć f l o t y p o ł o w o w e j

Jak już stwierdzono w części drugiej niniejszego opracowania obowiązujący system ekonomiczno-finansowy praktycznie uniemożliwia stosowanie syntetycznych mierników oceny działalności przedsiębiorstw dalekomorskich, ponieważ brak obiektywnych związków między stroną dochodową i kosztową. W związku z tym do oceny efektywności podjętych działań zmierzających do lepszego wykorzystania floty rybackiej przyjęto wartość globalnej produkcji połowowej wg cen realizacji. O wyborze tego miernika zdecydowało przede wszystkim to, że:

- kumuluje w sobie zarówno efekty działań ekstensywnych jak i intensywnych,

- dotyczy w analizowanym okresie tego samego stanu ilościowego floty (w 1980 roku nawet wyższego o 7 jednostek).

Ponieważ w danych źródłowych dostępnych w PPDiUR wartość produkcji połowowej sprowadzona jest do porównywalności tylko dla dwóch kolejnych lat, przyjęto metodę indeksacji przyrostów w oparciu o wskaźniki przyrostów zawarte w poniższym zestawieniu.

Indeks	Wskaźniki przyrostu (%)
1981/80	100,4
1982/81	105,8
1983/82	120,0
1984/83	99,2
1985/84	104,2

Otrzymane w ten sposób wskaźniki przyrostu wartości produkcji połowowej danego roku w stosunku do 1980 roku przedstawiają się jak niżej:

1981 - 100,4%
1982 - 106,2%
1983 - 127,5%
1984 - 126,5%
1985 - 131%

Aktualne oceny intensyfikacji wykorzystania floty, dokonane wewnątrz przedsiębiorstwa, wskazują na wyczerpanie się możliwości ekstensywnych i ograniczenie intensywnych.

Postępująca dekapitalizacja floty przedsiębiorstwa i gwałtownie wzrastające koszty eksploatacji wysłużonych jednostek stwarzają konieczność redukcji znacznego potencjału połowowego i zastąpienie go nowoczesnymi jednostkami rybackimi.

MOŻLIWOŚCI ODNOWIENIA FLOTY

Na koniec 1985 roku flota dalekomorska składała się z 90 statków łowczych o łącznej pojemności 186 tys. BRT. Średni wiek floty wynosił 13 lat, przy normatywnym okresie eksploatacji 20 lat.

Według aktualnych założeń NPSG na lata 1986-1990 przewidziane są inwestycje związane z zakupem statków łowczych w łącznej ilości 24 jednostek, co może zabezpieczyć w 1990 roku utrzymanie potencjału dyspozycyjnego na poziomie roku 1985, tj. około 480 tys. ton połowów dalekomorskich.

Sfinansowanie nakładów na odtworzenie floty przerasta możliwości finansowe każdego z przedsiębiorstw. Przykładowo potrzeby finansowe PPDiUR „ODRA" na odtworzenie floty w latach 1986-1990 szacowane na ok. 18 mld zł są niemożliwe do zrealizowania w oparciu o własne środki. Dla ilustracji zagadnienia wystarczy powiedzieć, że fundusz rozwoju przedsiębiorstwa za rok 1985 wyniósł ok. 1 mld zł (odpisy amortyzacyjne łączne z zasileniem z zysku).

W wyniku podjętych działań przedsiębiorstwa dalekomorskie uzyskały w 1986 roku szereg gwarancji systemowych, które pozwalają realnie myśleć o zabezpieczeniu najpilniejszych potrzeb w zakresie budowy i modernizacji floty. Do najistotniejszych zmian w systemie ekonomiczno-finansowym należy zaliczyć: decyzję o pozostawieniu całości odpisów amortyzacyjnych w gestii przedsiębiorstwa i ich zwiększeniu o 100% w latach 1986-1987, zgodę na zakup statków za granicą z odpisów dewizowych przedsiębiorstwa, wprowadzenie ulg w podatku dochodowym z tytułu eksportu, co umożliwi dokonywanie wyższych odpisów z zysku na fundusz rozwoju, a także decyzję o stosowaniu cen transakcyjnych w rozliczeniach pomiędzy stoczniami produkcyjnymi a armatorami krajowymi i pokrywaniu różnic z budżetu państwa.

Istotnym elementem systemu ekonomiczno-finansowego, który wymaga pilnego uregulowania, szczególnie ze względu na konieczność stworzenia stabilnych kryteriów oceny zdolności kredytowej przedsiębiorstw, jest system dotowania. W szczególności, rozwiązania wymaga system zasilania przedsiębiorstw poprzez: zintegrowanie zasad kształtowania cen a systemem dotowania (przy pełnym respektowaniu uwarunkowań społecznych w zakresie poziomu cen na artykuły pierwszej potrzeb z zachowaniem właściwych relacji cen ryb i ich przetworów z cenami mięsa), przekształcenie dotowania w narzędzie proefektywnościowego oddziaływania na gospodarkę przedsiębiorstw oraz wprowadzenie rachunku ekonomicznej efektywności rybołówstwa (zarówno dla bieżącej oceny jak również dla potrzeb inwestycyjnych związanych z odtworzeniem majątku produkcyjnego). W rachunku tym, dotację traktować należy jako element wyrównania rentowności i kształtowania wartości produkcji.

Włodzimierz Tłuchowski, Andrzej Szczodry

UTILIZATION OF DEEP-SEA FISHING FLEET IN THE YEARS 1980-1985

S u m m a r y

The subject of the study is evaluation of deep-sea fishing fleet in the years 1980-1985. Its main purpose is presentation of directions of intensification and their impact on the utilization and effectiveness of the fleet carried out by deep-sea enterprises. It also aims at showing the extent of necessity of fleet restoration and the possibilities of its satisfaction by the enterprises.

The first part of the paper presents legal-economic conditions of enterprises' activities which have direct influence on the utilization of fishing fleet.

In the subsequent part of the paper the structure of fixed assets and the degree of their depreciation were analysed. The studies showed a high degree of depreciation of fixed assets, first of all of the fishing fleet. Next, the directions of intensification were characterized and the impact of the undertaken activities on the level of utilization and effectiveness of fleet was evaluated.

Investigations showed that the progressing process of decapitalization of fleet and rapidly growing costs of running worn out vessels, create a necessity for reduction of considerable fishing potential and its replacement by modern fishing vessels.

In the last part of the paper the needs and possibilities of restoration of fishing fleet were presented. Limitations and conditionings in this respect were pointed out, too. Particular attention was paid to the necessity of making changes in the system of subsidizing enterprises. Their essence lies in the transformation of subsidizing into an instrument of pro-effectiveness influence on the enterprises'economy and in introduction of calculus of economic effectiveness of fishery - for current assessment as well as for investment needs connected with restoration of production capital.